

ธรรมาสน์

ชื่อวัตถุ	ธรรมาสน์
ขนาด	กว้าง ๙๗ เซนติเมตร ยาว ๙๗ เซนติเมตร สูง ๙๖ เซนติเมตร
วัสดุ	ไม้
อายุสมัย	ครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๕
ที่มา	ไม่ทราบแหล่งเดิม ผู้ช่วยศาสตราจารย์บัวไทย แจ่มจันทร์ นำมาเก็บรักษาไว้ที่ห้องจัดแสดง ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเพชรบุรี ซึ่งตั้งอยู่ที่หอพักชาย ๑ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๕๖ หอพักชาย ๑ รื้อลง อาจารย์แสนประเสริฐ ปานเนียม ได้นำมาเก็บรักษาไว้ที่สถาบันวิจัยและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ปัจจุบันเก็บรักษาเพื่อการศึกษาวิจัยที่ ศูนย์ข้อมูลคติชนและวรรณกรรมลายลักษณ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

ธรรมาสน์ คือ ที่สำหรับพระภิกษุสามเณรนั่งแสดงธรรม ธรรมาสน์มีหลากหลายรูปแบบลักษณะ แต่โดยทั่วไปแล้วออกแบบเป็นที่นั่งหรือยกพื้นสูงกว่าระดับปกติที่คนทั้งหลายนั่ง จะมีหลังคาหรือไม่มีหลังคาก็ได้ แต่ต้องใช้สำหรับพระภิกษุสามเณรนั่งแสดงธรรมเป็นประจำ เป็นการถาวร จึงเรียกธรรมาสน์ หากไม่ได้ใช้เป็นประจำ ไม่ได้ใช้เป็นการถาวร เช่น นิมนต์พระมาเทศน์ที่บ้านโดยจัดที่ให้เทศน์บนตั่งตัวใหญ่ ก็ไม่เรียกตั่งนั้นว่าธรรมาสน์ แต่ในทางกลับกันหากยกตั่งถวายให้สงฆ์ใช้เป็นที่นั่งแสดงธรรมเป็นประจำ เป็นการถาวร ก็เรียกตั่งนั้นว่าธรรมาสน์ได้

จากข้อความที่อธิบายมาจะเห็นว่า คำว่า ธรรมาสน์ นั้นกำหนดภาษาขึ้นมาตามหน้าที่การใช้งาน โดยการสร้างศัพท์มาจากคำว่า ธรรม หมายถึง พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และอาสนะ หมายถึง ที่นั่ง เป็นคำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระภิกษุสามเณร

ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระธรรมเป็นที่เคารพสูงสุดของพุทธบริษัท แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงเคารพและให้ความสำคัญต่อพระธรรม และเมื่อจะเสด็จดับขันธปรินิพพานยังได้ทรงเตือนให้พุทธบริษัทยึดมั่นในพระธรรม การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าจึงเป็นสิ่งสำคัญในพระพุทธศาสนา ดังนั้นเมื่อมีการแสดงธรรมจึงจัดให้ผู้แสดงธรรมอันได้แก่พระภิกษุสงฆ์และสามเณรผู้นั้นได้นั่งบนที่สูงเป็นการยกย่องให้ความเคารพพระธรรม

ในชั้นแรกธรรมาสน์ในเมืองไทยคงมีลักษณะเรียบง่าย โดยการเป็นที่นั่งยกพื้นขึ้นมาให้สูงกว่าที่นั่งปกติ ดังปรากฏรูปแบบของพระแท่นมณีศิลา ซึ่งพ่อขุนรามคำแหง ให้ช่างสร้างขึ้นจากแผ่นหินตั้งไว้กลางดงตาลสำหรับเป็นที่พระสงฆ์แสดงธรรมในวันพระในสมัยสุโขทัย ต่อมาจึงได้มีการพัฒนารูปแบบธรรมาสน์ให้งดงามมากขึ้น จนพัฒนามาสู่ขั้นสูงสุดที่เรียกว่า ธรรมาสน์บุษบก ในสมัยอยุธยา

บุษบกคือรูปแบบสถาปัตยกรรมทรงเรียวด้านข้างทั้งสี่ทิศโปร่งมียอดซ้อนขึ้นเป็นทรงแหลมสูงขึ้นไป ใช้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ประดิษฐานพระพุทธรูป พระบรมสารีริกธาตุ หรือสิ่งของสำคัญต่างๆ (สมัยอยุธยามีการอัญเชิญพระราชสาส์นไว้บนบุษบก) ในบางโอกาสสามารถเคลื่อนย้ายไปบุษบกไปในพิธีต่างๆได้ทั้งทางบกและทางน้ำ บุษบกมีขนาดเล็กจำลองรูปทรงมาจากปราสาทหรือมณฑป

ธรรมาสันบุษบก จึงหมายถึงธรรมาสันที่มีเรือนยอดเป็นทรงแหลมสูงประดับด้วยลวดลายวิจิตรงดงาม คติในการสร้างธรรมาสันบุษบก

รูปแบบของธรรมาสันบุษบกนั้นเป็นการจำลองแบบมาจากปราสาทหรือมณฑป ซึ่งการใช้ปราสาทหรือมณฑปนั้นมีคติให้ใช้สำหรับ พระมหากษัตริย์ พระผู้เป็นเจ้า และพระพุทธรเจ้า เท่านั้น ในเบื้องต้นการสร้างธรรมาสันบุษบกคงเป็นพระราชนิยมของพระมหากษัตริย์ในการยกย่องเทิดทูนพระธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯให้นายช่างนำรูปแบบเรือนยอดแบบบุษบกไปสร้างธรรมาสัน ต่อมาคตินี้จึงแพร่หลายไปทั่ว และใช้สืบมาจนถึงทุกวันนี้

แม้พระภิกษุและสามเณรที่ได้รับนิมนต์ขึ้นเทศน์จะมีพื้นฐานมาจากบุตรหลานชาวบ้าน แต่เมื่อได้ทำหน้าที่เป็นองค์แสดงธรรมย่อมได้ขึ้นธรรมาสันทุกรูป เพราะจุดหมายของการยกย่องให้นั่งบนธรรมาสันนั้นมิได้หวังเชิดชูบุคคล แต่มุ่งไปที่การถวายความเคารพและน้อมน้อมพระธรรมอันอยู่ในมือพระภิกษุและสามเณรอย่างสูงสุด

นายช่างโบราณนั้นทำงานศิลป์ไปพร้อมกับการสอดแทรกองค์ความรู้ทางศาสนาเข้าไปบนชิ้นงาน ช่างโบราณจึงต้องรู้จักปริัมปรา พุทธประวัติ ชาดก และนิทานต่างๆ อันจะเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานตามเนื้อหาที่รับรู้ร่วมกันในสังคม ธรรมาสันบุษบกจึงเป็นแหล่งรวมความรู้ทั้งทางด้านงานช่างและวรรณกรรมไปพร้อมๆ กัน

ธรรมาสันบุษบกหลังใหญ่สมัยอยุธยาที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก นายช่างแกะฐานบันไดชั้นล่างเป็นรูปกวางหมอบ แสดงนัยยะแห่งการแสดงปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้าแก่ปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อันเป็นป่าที่มีกวางมาก ดังคำว่า “มฤค” ที่แปลว่ากวาง

ธรรมาสันบางหลังแสดงนัยยะการเป็นเวชยันตปราสาท ปราสาทของพระอินทร์บนสวรรค์ดาวดึงส์ โดยถือคติพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จไปเทศนาพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์โปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์ดาวดึงส์ ดังนั้นการแกะสลักชิ้นฐานของธรรมาสันด้วยรูปสัตว์ต่างๆตลอดไปถึงคนธรรพ์ นาค ยักษ์ จึงสื่อไปถึงคติป่าหิมพานต์เชิงเขาพระสุเมรุอันเป็นที่ตั้งของดาวดึงส์สวรรค์ บางครั้งช่างแกะเป็นรูปพญาครุฑก็สื่อไปถึงวิมานฉิมพลีที่เขาสุเมรุ ส่วนรูปเทวดาตลอดไปถึงเทพนมทั้งหลายนั้นก็สื่อไปถึงเนื้อหาเช่นเดียวกันนี้

ยังมีคติแกะรูปนักษัตรราศีต่างๆ รองรับันใดธรรมาสันก็สื่อความหมายไปถึงปีสร้างธรรมาสันหรือปีเกิดของผู้เป็นเจ้าของภาพสร้างธรรมาสันได้เช่นกัน

ธรรมาสันเมืองเพชร

เพชรบุรีมีธรรมาสันบุษบกตั้งแต่สมัยอยุธยาอยู่หลายหลัง ที่รู้จักกันโดยทั่วไปก็คือธรรมาสันหลังเก่าที่อยู่บนศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณาราม นอกจากนี้ก็ยังมีอยู่ที่วัดพระรูป วัดในกลาง วัดศาลาเขื่อน และวัดเพชรพลี

ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังคงนิยมสร้างธรรมาสันกันอยู่ในเมืองเพชรบุรี แต่ยุคที่มีงานธรรมาสันชั้นยอดของเพชรบุรีเกิดขึ้นนั้นอยู่ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๕ จนถึงช่วงราวๆ พ.ศ. ๒๕๐๐ ต้นๆ และขอเรียกยุคนี้ว่ายุคทองของธรรมาสันเมืองเพชร วัดใหญ่ ๆ ในเพชรบุรีซึ่งเป็นวัดเก่าแก่อายุมาก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ และมีศาลาการเปรียญ มักมีธรรมาสันบุษบกแทบทั้งสิ้น

ธรรมาสันยุคเฟื่องฟูที่มีชื่อเสียงและมีผู้นิยมมาชมกันมากที่เมืองเพชรได้แก่ ธรรมาสันวัดเกาะ ฝีมือช่างกลิ้ง อยู่โปร่งและคณะ ธรรมาสันวัดชีวีประเสริฐ ฝีมือช่างเล็ง เขยสุวรรณและคณะ ธรรมาสันวัดพระทรง ฝีมือขุนศรีวิงยศและคณะ ไซ้แต่เท่านั้นเพชรบุรียังมีธรรมาสันหลังงามๆอีกมากที่น่าสนใจ ซ่อนตัวอยู่ตามวัดต่างๆ บางวัด

ยังใช้งานอยู่แต่บางวัดก็เลิกใช้ไปแล้ว ช่างผู้ออกแบบและแกะสลักธรรมาสน์ก็มีมาก เช่น พระเทพวงศาจารย์ (อินทร์) ครูเลิศ พ่วงพระเดช นายบัว นาวิวงศ์ นายหล้า ตุ่มุกดา เป็นต้น

ธรรมาสน์หลังหนึ่งใช้แรงงานฝีมือเป็นจำนวนมาก การสร้างธรรมาสน์หนึ่งครั้งจึงอาจสร้างช่างรุ่นใหม่ซึ่งจะได้เรียนรู้จากช่างชั้นครูได้เสมอ พระครูพิจิตรสรคุณ (พระอาจารย์เกิน) วัดเกาะ กล่าวว่าเมื่อครั้งสร้างธรรมาสน์วัดเกาะ มีช่าง มีพระ ได้ช่วยงานกันหลายท่าน ใครที่ฟังจะแกะไม้ได้ฝีมือยังไม่ละเอียดนัก ท่านให้แกะกระจิงตัวเล็กๆ ซึ่งจะนำไปใช้ติดในส่วนหลังคาซึ่งอยู่สูง คนมองไม่ค่อยเห็น การสร้างธรรมาสน์จึงนับเป็นสนามฝึกฝีมือให้กับช่างรุ่นใหม่ได้เสมอ นับเป็นการสืบทอดงานช่างได้ทางหนึ่ง

มีประเด็นน่าสนใจเกี่ยวกับยุคเฟื่องของธรรมาสน์เพชรบุรีว่าเป็นยุคเดียวกับการเฟื่องฟูของการสร้างเมรุเผาศพชั่วคราวในเมืองเพชรบุรี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือสาส์นสมเด็จพระเจ้า ๘ ว่า

“ที่เมืองเพชรบุรียังใช้ธรรมเนียมเดิมอีกอย่างหนึ่งที่เผาเมรุไปด้วยกันกับศพ ด้วยเหตุนี้ที่เมืองเพชรบุรีจึงยังมีช่างมาก เพราะมีการทำเมรุเครื่องกระดาอยู่เสมอ”

ด้วยเหตุนี้ที่เมืองเพชรบุรีจึงยังมีช่างมาก ช่างที่มีอยู่มากนี้จึงหมายถึงช่างสร้างธรรมาสน์ด้วย เพราะส่วนใหญ่แล้วช่างสร้างเมรุของวัดต่างๆมักมีผลงานสร้างธรรมาสน์ไปควบคู่กันด้วย เช่น วัดเกาะ วัดใหญ่สุวรรณาราม วัดพระทรง วัดยาง วัดพลับพลาชัย เป็นต้น องค์ความรู้ด้านการวาด เขียนแบบ แกะสลัก ปิดทอง ประดับกระจก งานช่างไม้ ซึ่งใช้ในการสร้างเมรุนั้นย่อมใช้ในการสร้างธรรมาสน์ควบคู่กันไปด้วย

รูปแบบของธรรมาสน์บุษบกกับรูปแบบของเมรุในยุคนี้จึงส่งผลทางด้านความคิดต่อกัน เช่นธรรมาสน์บุษบกของวัดชีวีประเสริฐ วัดธงชัย วัดลาดโพธิ์ ซึ่งแกะล่องถุนเป็นเรื่องราวเกียรติยศนั้นน่าจะได้อิทธิพลมาจากการแกะสลักและเขียนภาพล่องถุนด้วยเรื่องราวเกียรติยศของเมรุเมืองเพชรในยุคเดียวกันนี้ ซึ่งคติในการสร้างงานแกะสลักหรือภาพเขียนเรื่องราวเกียรติยศประดับล่องถุนเมรุนั้นสืบเนื่องมาจากความนิยมของหลวง กล่าวคือในยุคโบราณนั้นนิยมทำรูปสัตว์หิมพานต์ประดับเชิงพระเมรุมาศแสดงลักษณะเขาพระสุเมรุ ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นหุ่นใส่ในตู้กระจกเล็กๆ ตั้งแสดงเรื่องในวรรณคดีอย่าง เช่น เรื่องรามเกียรติ์โดยไม่สนใจคติเขาพระสุเมรุอีก

ในยุคนี้ช่างเมืองเพชรนิยมออกแบบเมรุให้เป็นทรงฝรั่ง ทรงจีน ตามสมัยนิยมให้ดูแปลกตาไปจากทรงปราสาท ทรงมณฑป ตามแบบประเพณีเดิม ธรรมาสน์บางหลังในยุคนี้ก็ออกยกเยื้องจากธรรมาสน์บุษบกยอดมณฑป หรือยอดปราสาท ไปเป็นธรรมาสน์ทรงฝรั่ง ธรรมาสน์ทรงเก้งจีน เช่น ธรรมาสน์ทรงฝรั่งจากวัดท่าศาลารามที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ ธรรมาสน์ทางเก้งจีนวัดนายาง

นอกจากธรรมาสน์บุษบกแล้ว ยังมีธรรมาสน์อีกชนิดหนึ่ง ใช้เทศน์บนศาลา หอฉัน หรือใช้สำหรับพระภิกษุนั่งสวดปาฏิโมกข์ในโบสถ์ ธรรมาสน์ชนิดนี้มีรูปทรงคล้ายเก้าอี้ขนาดใหญ่ นิยมทำขากลิ้ง สลักลวดลายเครือวัลย์ เป็นรูปแบบศิลปกรรมแบบวิกตอเรียนสไตล์ เพราะเป็นยุคที่ธรรมาสน์ที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบเครื่องเรือนยุควิกตอเรียนของอังกฤษ ธรรมาสน์รุ่นนี้มีอายุอยู่ในราวรัชกาลที่ ๕ จนถึงช่วงราวๆ พ.ศ. ๒๕๐๐ ต้นๆ ธรรมาสน์แบบนี้บางตัวมีการฝังลายไม้มุกตกแต่ง บางตัวมีการใช้ไม้ลายฉลุตกแต่งด้วยลายขนมปังขิง (Gingerbread) ซึ่งเป็นลายเลียนแบบขนมปังขิงของชาวยุโรป มีลักษณะหงิกงอเป็นแฉ่งคล้ายขิง เป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยวิกตอเรียซึ่งตรงกับสมัยการปกครองของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร ดังตัวอย่างธรรมาสน์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีที่นำมาจัดแสดงในนิทรรศการครั้งนี้

ธรรมาสน์ทั้งหลายที่ผู้สร้างมีศรัทธาสร้างขึ้นด้วยเจตนากุศลในการยกย่องเทิดทูนพระธรรม จึงประณีตไปด้วยงานช่าง คติ วรรณกรรม และศรัทธาอันเปี่ยมล้นต่อพระพุทธศาสนา การดูแลรักษาธรรมาสน์อย่างถูกต้องจึงนับ

เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาได้ทางหนึ่ง ตลอดจนเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาในการเข้าถึงองค์ความรู้ที่แฝงไว้ทั้งทางโลก และทางธรรม ได้อย่างลึกซึ้ง

ปัจจุบันหลายวัดที่มีธรรมาสน์บุษบกไม่ได้ให้พระขึ้นเทศน์บนธรรมาสน์แล้ว บางวัดก็ไม่ได้ใช้พื้นที่บนศาลาการเปรียญเลย บางวัดใช้ปีละครั้งในโอกาสจัดเทศน์มหาชาติเท่านั้น แต่ยังมีหลายวัดที่ยังคงมีพระขึ้นเทศน์บนธรรมาสน์บุษบกตลอดพรรษาที่มีโยมไปถืออุโบสถ หรือทุกวันพระ การใช้ธรรมาสน์บุษบกอยู่เสมอ น่าจะเป็นผลดีต่อธรรมาสน์ เพราะจะช่วยให้ธรรมาสน์ได้รับการดูแลทำความสะอาดอยู่เสมอ ไม่รกร้างไป เหมือนบ้านที่มีคนอยู่ ย่อมไม่โทรมไปอย่างบ้านร้าง นอกจากนี้ยังได้มีโอกาสให้ธรรมาสน์ได้ทำหน้าที่ยกย่องเชิดชูพระธรรมสมดังเจตนาของผู้สร้างสืบทอดมาแต่ครั้งโบราณอีกด้วย

